

ЗАСЕДАНИЯТА НА ЦК НА ВМОРО“ НА 4 И 10 МАЙ 1917 Г.

Живко Лефтеров

THE MEETINGS OF THE CENTRAL COMMITTEE OF VMORO ON MAY 4 AND 10, 1917

Zhivko Lefterov

Abstract: *The article examines the meetings of the Central Committee of the Internal Macedonian-Adrianople Revolutionary Organization (IMARO) held on 4 and 10 May 1917 and the decisions taken at those meetings in the context of the ongoing First World War and the relations between the revolutionary functionaries and German businesses providing their funding. For the first time these are embedded in a wider context with its own background history. The meetings aim at solving the accumulated problems, preventing personal ambitions from gaining the upper hand and providing a perspective to relations with foreign partners. Both meetings examine the issue regarding the composition of the Central Committee, given that various persons are striving to become its members. The meetings can also be regarded as a sort of culmination of the involvement process of one of the advisers of the Foreign Representation in the Internal Organization, namely Dr. Dimitar Tochkov, who would withdraw definitively the following year.*

Keywords: *IMORO, World War I, Todor Alexandrov, Alexander Protogero-rov, Dimitar Tochkov.*

Историята на националноосвободителното движение в края на XIX и първата половина на XX в. е тема, на която българската историография отделя значително внимание. Въпреки това отделни аспекти на тази проблематика все още не са достатъчно осветлени. Като че ли в най-пълна сила това важи за периода на Първата световна война, когато съществуването и начинът на функциониране на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО), в условията на разпаления световен конфликт, минават на по-заден план и са подчинени изцяло на общите национални усилия за нейното спечелване. Войната е времето, когато представителите на Вътрешната организация, подкрепящи следваната от българското правителство и цар Фердинанд I политика, имат и най-голямо влияние върху взимането на важните политически и военни

въпроси. Членовете на нейния Централен комитет (ЦК) ген.-майор Александър Протогеров и Тодор Александров се ползват с пълното доверие на Щаба на Действащата армия (ЩДА), правителството и монарха, имайки облекчен достъп до всеки един от тях.

От друга страна, макар и отстрани Вътрешната организация да изглежда сплотена, дейна и ефективна, протичат и паралелни процеси, имащи определени негативни проявления. Пример в това отношение е пролетта на 1917 г., когато се стига до сериозна кризисна ситуация, породена от тежки разногласия и лична неприязън между Т. Александров и ковчезника на ВМОРО и съветник на Задграничното представителство (ЗП) д-р Димитър Точков, на фона на поредния кръг от преговори с финансовите донори на Вътрешната организация, намиращи се в Германия. Така се стига до двете заседания на ЦК на ВМОРО от 4 и 10 май 1917 г., имащи са цел да разрешат натрупалите се проблеми, да пресекат възможността личните амбиции да надделеят и да дадат перспектива на взаимоотношенията с външните партньори. Макар и често цитирани в различни изследвания, досега те не са били обект на по-задълбочен и всестрани анализ, предполагащ тяхното вписване в един по-широк контекст и по-дълги процеси, протичащи в ръководството на Вътрешната организация. За да може да се отговори на тези въпроси е необходимо да бъде обстойно разгледана тяхната предистория, както и до каква степен оказват влияние върху определени бъдещи процеси.

Както е добре известно, с началото на Първата световна война през 1914 г. ВМОРО следва последователна политика на сближаване със страните противници на Кралство Сърбия и организира поредица от военни акции на територията на Вардарска Македония, подкрепени финансово от Централните сили. Направеният от Царство България съдбовен избор през есента на 1915 г., съвпада с избора, направен от Вътрешната организация и нейните ръководители година по-рано, съобразен с настроенията на нейните членове и емигрантските кръгове. Затова всички македонски дейци се включват в трескавата подготовка, всеки според отреденото му положение в структурите на революционното движение и българската армия.

Независимо от обявеното военно положение и мобилизация ВМОРО продължава да съществува, а оттам и да функционира по специфичен начин, очевидно толериран от политическото ръководство на Царство България. В един доклад на началника на 3-та бригада на XI пехотна Македонска дивизия и член на ЦК на ВМОРО Ал. Протогеров до командира на същата дивизия от началото на 1916 г. осъществената трансформация по време на войната е резюмирана по следния начин: „С обявяването на

мобилизацията, революционната организация с всичките си органи премина в пълно подчинение и услуга на Армията, като се преименува в Партизански отряд при поверената Ви дивизия. Аз като член на Централния комитет бях назначен началник на тоя Отряд, а другите членове на Централния комитет Тодор Александров и Петър Чаулев бяха придадени към Щаба на Отряда.“ [ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1025, л. 110]. Всички войводи и четници са зачислени към Партизанския отряд като военнослужещи, а пък останалите фактори – членове и съветници на ЦК на ВМОРО и неговото ЗП, са зачислени на длъжността чиновници за поръчки. В това си качество те се ползват с улеснен достъп както до ЩДА, така и с възможността за по-свободно придвижване, независимо от военните ограничения.

Дейността на представителите на ВМОРО и нейното ръководство по време на войната е разнообразна: даване съвети за кадрови назначения на територията на Македонската военноинспекционна област; отправяне препоръки до военното и политическото ръководство на страната по конкретни проблемни въпроси и кризисни ситуации; осигуряване финансиране от Германия и снабдяване на XI пехотна Македонска дивизия; сформирание на българо-албанската Планинска дивизия в края на 1916 г.; омиротворяване и контролиране на българо-австрийската граница през областите населени с албанци; пропагандиране в чужбина на българската кауза; отстояване на националните интереси в стопанската сфера, като запазване експлоатацията на мините Перник и Бобов дол от българската държава и др. В тази си дейност ръководството на Вътрешната организация действа задружно, организирано и целенасочено чрез своите представители Ал. Протогеров, Т. Александров, Петър Чаулев, д-р Христо Татарчев, Христо Матов, проф. Любомир Милетич, проф. Иван Гергов, проф. Никола Милев, д-р Д. Точков и др.

На фона на тези общи действия на дейците на ВМОРО, в началото на 1917 г. отношенията между някои от тях се изпълват с взаимни подозрения, а тонът става напрегнат. В ход са задействани поредица от събития, начало на които е изисканият от ковчезника на Вътрешната организация и съветник на нейното ЗП д-р Димитър Точков, за първи път от началото на войната, цялостен финансов отчет.

Към дейността на Централния комитет на ВМОРО д-р Д. Точков е привлечен през зимата на 1913 – 1914 г., в резултат на разширяването на кръга от хора, с които той работи, предвид новите предизвикателства, пред които е поставена Вътрешната организация. По произход той е от гр. Охрид, завършил е своето образование в Германия, откъдето получава и докторска степен. След завръщането си в България заема различни длъжности в банковия сектор и има полезни връзки във финансовите среди не само в България, но и в Европа. Като доброволец по време на Балканската война е назначен за чиновник за поръчки към Щаба на 3-та

бригада на Македоно-одринското опълчение, командвана от подполк. Александър Протогеров, с когото се познават по линия на Охридската спомогателна дружба. В амплото си на съветник на Задграничното представителство д-р Д. Точков участва в поредица от инициативи, имащи за цел да спечелят европейското обществено мнение за българската кауза във Вардарска и Егейска Македония. С началото на Първата световна война той е определен за един от основните преговарящи с Австро-Унгарската и Германската империя от името на ВМОРО за получаване на финансова подкрепа. Професионалните му умения в една такава специфична област, каквато е финансовата сфера, пък са причина да бъде избран и за ковчезник на Вътрешната организация. Цялостната му дейност, придобит опит и съществуващи контакти са причина д-р Д. Точков да бъде привлечен за доверено лице и личен пълномощник и от министър-председателя Васил Радославов, за участие в различни официални и неофициални мисии. Най-важната от тях може би е по време на водените през пролетта и лятото на 1915 г. преговори с Османската империя за териториални отстъпки. Паралелно д-р Д. Точков играе ключова роля в преговорите с Германия от името на Вътрешната организация за осигуряване на финансовото и материалното обезпечаване, необходимо за формирането на XI пехотна Македонска дивизия. С началото на военните действия той става неин интендант, съвместявайки и длъжността ковчезник на ВМОРО.

На 3 март 1917 г. д-р Д. Точков представя на Ал. Протогеров и Т. Александров подробна финансова равностетка за приходите и разходите на касата на ВМОРО за периода от септември 1914 г. до деня на отчета. Каква по-важна информация се съдържа в запазения и често цитиран в различен историографски контекст документ? На първо място, това са източниците на доходи/приходи за Организацията, педантично отбелязани: полковник Владимир Лакса, Младотурският комитет, Лудвиг Розелиус, Херман Хенинг и собствени приходи. Времево първите средства са от септември 1914 г., когато полковник Лакса предоставя 50 000 лв. Последната заприходена сума е от 7 март 1916 г. и възлиза на 425 000 лв., а източникът е Херман Хенинг. За целия период, обект на ревизионния отчет, общата сума е в размер на 4 852 580 лв., постъпили в касата на Организацията чрез 26 отделни транша. Не по-малко важна е съдържащата се в документа информация за тяхното целево предназначение, тоест основанията за които са получени: 702 580 лв. за организационни цели, 750 000 лв. за окомплектоване на XI пехотна Македонска дивизия, 900 000 лв. за храна и разни продоволствия и 2 500 000 лв. „за други нужди“, без да се уточнява какви. За същия отчетен период от постъпленията са изразходвани 3 285 793 лв. по следните пера: за XI пехотна Македонска дивизия – 2 311 554 лв., за Партизанския отряд към същата дивизия – 146 234 лв. и лично от Т. Александров – 422 000 лв. Фигурират и авансово

отпуснати суми, които към датата на финансовата равностметка все още не са отчетени с разходни документи: 323 768 лв. за разни части на дивизията, 32 641 лв. за Партизанския отряд и 49 594 лв. „аванси на разни лица“. В крайна сметка към 3 март 1917 г. според съдържащите се в документа цифри, в наличност в касата на Вътрешната организация са намират 1 566 776 лв., разликата между приходите и разходите за целия период. Документът завършва със следната резолюция на Т. Александров: „Днес, 3.III.1917 год. д-р Д. Точков ни представи на полк. Протогеров и мен настоящата равностметка на приходите и разходите на Организационната каса до днес.“ [НБКМ – БИА, ф. 189, оп. 1, а.е. 7, л. 172].

Може да бъдат направени няколко предположения защо точно тогава е поискана тази финансова равностметка, но предвид последващите събития очевидно спрямо Д. Точков са насочени определени подозрения, а и обвинения, преди всичко от страна на Т. Александров. В едно негово писмо до Ал. Протогеров само две седмици след отчета, срещаме между другото следното изречение: „Пиша ти едно дълго писмо по нашите отношения с Точков, което след няколко дена ще ти пратя.“ [ЦДА, 1909К, оп. 2, а.е. 196, л. 10]. Писмото, за което говори Т. Александров, е запазено. В действителност то наистина е необичайно дълго – 19 страници ръкописен текст. Носи датата 25 март 1917 г. с един послепис от 3 април 1917 г., след която дата е изпратено до Ал. Протогеров, в чиито личен архивен фонд в ЦДА се съхранява. Макар и да дава изключително важна, полезна и детайлна информация за отношенията в ръководството на ВМОРО и по принцип за ролята на Организацията в политическия и военен живот на Царство България, то беше публикувано едва преди няколко месеца [Архив Тодор Александров, 2024]. Това е и причината в настоящия текст неговото съдържание да бъде по-обстойно разгледано, още повече, че в центъра на вниманието е проблем, който ще доведе до свикването на двете заседания на ЦК на ВМОРО от 4 и 10 май 1917 г.

Още в първия абзац Т. Александров споделя с Ал. Протогеров, че е седнал да пише писмото, за да изясни своите мотиви за нежеланието си повече да работи заедно с д-р Д. Точков или както самият той се изразява „не желая вече с него да се влача“. Става ясно и, че двамата членове на Централния комитет са имали някакъв предварителен разговор по време на среща между тях в Ниш седмица по-рано във връзка със събитията около Топличкото въстание, но тогава не са имали възможност да говорят по-подробно. При пристигането си от Ниш в София Т. Александров веднага организира среща с д-р Д. Точков и Кръстьо Станчев за да ги уведоми за развоя на събитията в Моравско и да разпределят предстоящите задачи. По време на разговора, когато разбира, че Т. Александров се е виждал с княз Борис д-р Д. Точков „побледня от злоба и яд, почна да фучи“, обвинявайки члена на Централния комитет, че винаги желае да се

вижда насаме с него. Тогава Т. Александров му припомня случая, в който сам княз Борис е настоявал да не бъде приетан и д-р Д. Точков, въпреки желанието на ръководството на Организацията. Веднага след тази част от преразказа на срещата, Т. Александров излага своето мнение за мястото на д-р Д. Точков във ВМОРО: „... от началото и досега той може да ни бъде: преводчик, миситин¹, както той самичък се нарече в Скопие или най-много съветник, като др. другари: починалите полк. Николов, д-р Владов и живите: Хр. Матов, Станчев, д-р Хр. Татарчев и професорите Милетич, Георгов и Милев, които имат много по-големи права на това, отколкото него, но в никой случай той не може да ни бъде другар с равни права, а още по-малко шеф, за какъвто проявява попъзлновения и даже изглежда, че се е представил вече пред някои кръгове в Берлин.“ [ЦДА, 1909К, оп. 2, а.е. 196, л. 12].

Следват и лични признания на Т.Александров за неговото схващане по отношение на съвместната им работа с Ал. Протогеров през последните години „откакто се разбрахме с теб (1913 год.)“. Според него той винаги е бил по-отстъпчив с цел да не се спъват нещата и макар да са имали равни права „аз винаги съм давал предимство на теб“, защото е виждал в него по-стар и по-безкористен деец и борец за свободата на Македония и обединението на българското племе, притежаващ „железна воля, несъкрушима енергия и силен характер“. Следва и обвинение за проявена към него лично мнителност от страна на Ал. Протогеров, първопричина за която са „интригите на Точков, тоя краен егоист и болнаво амбициозен тип“, които стигат до даване „предимство нему, а на мен се натякваше, че трябва да отида на фронта“. Следва и подробна критика на поведението на д-р Д. Точков, стремящ се да раздели двамата членове на Централния комитет в ущърб на делото, да навреди на престижа на Организацията, да се облагодетелства и изтъкне себе си пред останалите. Всички свои „силни изрази“ Т. Александров се опитва да аргументира и докаже с поредица от факти и обстоятелства, групирани в четири раздела, с множество подточки и заключение [ЦДА, 1909К, оп. 2, а.е. 196, л. 13].

В резюме, в първите три раздела те се свеждат до обобщения на различни отрицателни мнения и характеристики за него от „високопоставени лица, наши и чужденци“, определени действия, с които е изложил престижа на Организацията и останалите македонски дейци пред свои и чужди, използване името на ВМОРО „за лични цели и за лично забогатяване“. Последният раздел съдържа данни за скрития стремеж на д-р Д. Точков „да се наложи за шеф на Македонската организация“. Във всеки един от тези раздели са изброени десетки примери, които според Т. Александров безспорно доказват неговите твърдения. Без да се спираме на

¹ Посредник.

всички съдържащи се в писмото данни, може да бъдат дадени няколко по-важни примера. Едно от обвиненията е за монополизиране въпроса за механизацията на обработването на земеделските площи в Македония и лъжливото според Т. Александров представяне за единствено натоварен от германската страна по стопанската политика, което в крайна сметка довежда до „израждане на инициативата в едно долнопробно гешефтарство“. Друг пример са практиките дарените безплатно материали за XI пехотна Македонска дивизия да бъдат продавани на Интендантството на дивизията. Интересен е и един случай, разказан от Тодор Александров, за заловен вагон с дърва, адресиран до склада при Щаба на дивизията, но в действителност предназначен за д-р Д. Точков, стремящ се да избегне плащане на превоз и такси. Благодарение позоваването си на член от ръководството на ВМОРО му спестява даването под съд от началника на 1-ва дивизионна област, което обаче според Т. Александров значително накърнява името на Организацията. Във връзка пак с личното облагодетелстване и публично излагане е отклоняване за лични нужди на автомобил, изпратен от Германия отново за дивизията. Отново спекулирайки с името на Организацията, д-р Д. Точков си позволява да пренася без обмисляване през границата на стоки от Германия след всяко свое посещение там. Едни от най-сериозните обвинения са във връзка с контрола с финансовите суми и опитът да скрие лихвите, които са получени за тях. Освен това благодарение на разполагането с финансовите средства „си придава важност и се надува“ до степен да изпраща закупени с организационни пари материали от свое име до дивизията и нейния офицерски състав, поради което във войнишкия фолклор започнали да я наричат „дивизията на д-р Точков“. По този повод Т. Александров възмутено пише, че нейното наименование може да е само „Дивизията на Организацията“ или „Дивизията на Протогеров“, тъй като те стоят зад свикването на македонските българи под знамената и нейното формиране. Освен това представянето на д-р Д. Точков за водещо лице в Германия, според Т. Александров се доказва от обръщението, с което често пристигат писмата от Берлин: „Съобщете на д-р Точков и другарите му“. И като че ли най-тежкото от гледна точка на революционната организация прегрешение са опитите, които д-р Д. Точков прави да „повдига въпрос да го изравним по права с нас двамата, да подписва и той заедно с нас писмата, които пращаме от името на Организацията в Берлин и другаде“. На критика са подложени и претенциите да играе роля в чисто военни въпроси. В това отношение пример е даден с Планинската дивизия и изпратените доклади и проекти до фелдмаршал Паул фон Хинденбург и Евалд фон Масов по нейната организация, които е подписал единствено от свое име, но не и от името на Ал. Протогеров. В тази връзка Т. Александров припомня едно от съвещанията, на което д-р Д. Точков е подложен на критика

за своеволни действия и водене на лична кореспонденция от името на Организацията, при условие, че не е упълномощен и въобще не може да бъде лице на ВМОРО, тъй като няма „актив от миналото, няма натрупан морален капитал“. Нещо заради което Димитър Точков избухнал и казал, че германците го признават „за шеф, а само Вие не ме признавате“ [ЦДА, 1909К, оп. 2, а.е. 196, л. 14–18].

Изброените критики са само една подбрана част от съдържащите се в писмото на Т. Александров подробни данни за провинения и прегрешения на д-р Д. Точков. Частта с четирите раздела завършва със следните силни думи: „Д-р Точков и революционна организация! Ако бяха се съживили сега генерал Цончев, Д. Груев, Гоце Делчев, полк. Янков, па и самият полк. Николов и др. под. биха убили с камъни нас двамата, виновниците на това, които сме оставили организацията да се позори и скверни от подобни нечисти ръце!“ [ЦДА, 1909К, оп. 2, а.е. 196, л. 19]. Любопитното е, че от петте споменати имена три са на най-известните лидери на Върховния комитет.

В края на писмото той предлага следните мерки „за поправяне злото“: „1. Съгласно изказаното от теб мнение с писмото ти то решения по организ. въпроси да зимат само имащите право по закон, избрани членове на Централния комитет на орг. и упълномощените вр. представители. Асла само те носат юридическата отговорност пред Организацията и тук в Царството – сички останали могат лесно да се изплъзнат от подобна отговорност. 2. Да се отнеме възможността на др. Точков да се представлява занапред като член на Комитета и да има срещи самичък, като организац. деец, с министри, пълномощни министри, генерали, наши и чужди офицери и др. Да се обърне вниманието върху това и на др. досегашни съветници, макар те почти да не са вършили това и досега без решение. 3. Законните избраници и представители на Комитета да решат окончателно въпроса за сумите и материалите, зети от име на Организацията. Остатък да бъде оставен за използване за др. обществени цели, само ако може да се нареди то да стане на законно основание, в който случай ще може да се посветят в това решение повече лица, особено ония, чието съгласие ние зехме при решаването да земем тия материали и средства, защото морално и те са еднакво отговорни, колкото и Точков и др., за да избегнем сички съмнения и подозрения от себе си.“ След тези предложения Т. Александров изрично настоява, като в писмото го е и подчертал, финансовите средства и тяхното изразходване да бъдат винаги изрядни, тъй като трябва да са готови даже и за „една внезапна държавна ревизия“. А ако се открие нещо нередно, то това би намалило „моралната ни чистота, моралния ни престиж“. Този престиж според Т. Александров е и най-големият и важен капитал на Вътрешната организация, без който всяка бъдеща дейност би било невъзможна [ЦДА, 1909К, оп. 2, а.е. 196, л. 20].

В послеписа на писмото, добавен на 4 април, Т. Александров споделя съвсем нова за него информация относно това какво говори за него д-р Д. Точков пред различни германци: „...аз съм бил оръдие на двореца, че съм ходил често самичък при Наследника, че аз съм пращал в Берлин и Виена русофилите професори Милетич и Георгов и пр.“ Другите достигнали до него слухове и споделени откровения са свързани с желанието на д-р Д. Точков да бъде приет заедно с Ал. Протогеров от цар Фердинанд I, да бъде награден с определен орден, да бъде назначен за помощник директор по прехраната и др. Всичко това дава повод послеписът да завърши със следните силни думи на Т. Александров, негово верую: „Аз съм „оръдие“ само на идеята за освобождение на Македония и за обединението на бълг. народ. Това съм го доказал с целия си досегашен живот, като съм пожертвал за тая идея сичко, освен живота ми, който случайно може би за нещастие, е уцелел. Досега съм получил едно морално удовлетворение, именно, че идеята е вече на осъществяване. Занапред ми остава едно несолидно здраве и един морален капитал – моята чест. Никому няма да позволя да се гаври с тая моя светиня, още по-малко един долен тип като Точкова. Искам затова удовлетворение чрез теб. Моля те стори потребното.“ [ЦДА, 1909К, оп. 2, а.е. 196, л. 21].

Тези силни думи на Т. Александров в първата им част са цитирани нееднократно, но винаги са извадени от контекста, без да се уточнява причината за този порой от лични откровения, а именно д-р Д. Точков. Причината Ал. Протогеров да бъде помолен да поеме отговорност за действията на д-р Д. Точков е факта, че благодарение на него последният е привлечен в Организацията. Разбира се, би могло да се спекулира какво има предвид Т. Александров под „стори потребното“, но единствено ако бъде извадено от смисловото съдържание на писмото. Това което той иска и което той формулира в цитираните три точки е да бъдат предприети конкретни действия, вследствие на направената от него равностойка на дейността и поведението на д-р Д. Точков. Съвсем скоро натрупалото се напрежение стига до логична развръзка.

Отговорът на Ал. Протогеров не е съхранен, но е получен от Т. Александров, тъй като на 6 април 1917 г. той пише до него ново писмо, от чийто текст може да направим косвени предположения за съдържанието на отговора. Още в първото си изречение Т. Александров се съгласява, „че се показах невъздържан по отношение на Точкова по въпроса за гумите“, но се аргументира с невъзможността да се иска от него повече търпение пред човек, който постоянно ги излага, сипе обиди и „отвратителни клевети“ спрямо него лично. От следващите редове се разбира, че става въпрос за присвоени от д-р Д. Точков гуми, изпратени за организационните автомобили. Всичко това е повод отново, както и в писмото си от 25 март, да предупреди Ал. Протогеров, че „за сумите, материалите и делата на

Организацията ние с теб ще носим юридическата и най-голямата морална отговорност пред законите на страната, защото съветниците могат да изклинчат“. Очевидно в своя отговор Ал. Протогеров говори за заслуги на д-р Д. Точков по отношение на финансирането на ВМОРО, защото Т. Александров пише: „Не споделям мисълта, че ако не бил Точков, нямало да имаме средствата и материалите.“ Споделя и своето мнение, че посредник с германците така или иначе може да бъде и някой друг. На това място в текста той критикува разбирането на д-р Д. Точков, че всичко изпратено за дивизията е нейна собственост, изразявайки становище за връщане на непотребните материали „обратно на лицата, от които са взети или със съгласието на последните може да се употребят за др. подобни обществени цели“. Затова призовава този въпрос да се уреди възможно най-бързо [ЦДА, 1909К, оп. 2, а.е. 196, л. 22].

Натрупалото се недоверие, а и неприязън на Т. Александров към д-р Д. Точков в никакъв случай не са неизвестни за него. Вероятно напрегнатите отношения и може би и запознаването ако не със самия текст на Т. Александров до Ал. Протогеров, то поне с неговото съдържание, са причините на 1 май 1917 г. д-р Д. Точков да отправи лично и със силен емоционален заряд писмо до членовете на Централния комитет. То може да се разглежда както като своеобразен отговор на обвиненията, така и като равностетката и разбирането на самия д-р Д. Точков за неговото място и роля във Вътрешната организация. То започва с напомняне за началото на Балканската война като „велик час на разплата с вековния угнетител“, станала повод и за неговото лично включване в „голямата борба“. Злощастните събития от 1913 г. пък са причина по неговите думи „да се посветя повече на народното дело“, за което получава насърчение от ръководството на Вътрешната организация. Така през зимата на 1913 г. и пролетта на 1914 г. д-р Д. Точков е постепенно привлечен първо на обсъждания, а впоследствие и като съветник на Задграничното представителство. След тези препратки към миналото писмото е изпълнено с признание за оказаното му доверие, благодарение на което той успява да създаде мрежа от „ценни за нашата кауза приятели“. Следва и личното откровение: „Нееднократно имах случай, облечен в качеството на Ваш другар да бъда натоварван и с държавни мисии, като само Вие знаете как и с какви резултати съм ги завършвал. Занемарих спокойствие, положение и дълг за да бъда винаги с Вас с едничката цел да бъда полезен на отечеството. Нито стремлението за големство, нито постигането на материални облаги са били мои ръководещи подбуждения.“ [ЦДА, ф. 1909К, оп. 2, а.е. 314, л. 1].

По-нататък д-р Д. Точков споделя, че винаги е работил за издигане авторитета на Организацията, виждайки в нейната „мистериозност“ най-голямата ѝ сила. Като своеобразна рекапитулация и равностетка на своите позиции и линия на поведение изброява част от принципите,

следвани от него като сплотеност и търпимост между членовете на ръководството, разширяване редовете на Организацията с хора от различни обществени поприща, приспособяване към новите условия и др. Следва и разочарованието, свързано според него със загубата на доверие от страна на членовете на Централния комитет: „Напоследък обаче забелязвам, че като ли моето сътрудничество да е станало вече ненужно или като че ли моите дела не намират одобрение. Няма съмнение, че ако аз не притежавам вече Вашето доверие, както съм го имал по-рано, моето място не е вече между Вашата среда.“ Това е причината д-р Д. Точков да ги помоли да го уведомят писмено дали продължават да го считат за техен „другар“, необходимо му във връзка с предстоящото пътуване до Германия, по време на което предвижда срещи с „общии приятели“. Писмото завършва с деклариране на лоялност към членовете на Централния комитет, чиито авторитет се стреми „да бъде засилен“, а не „подбит“, нещо в което те очевидно се съмняват и е едно от обвиненията спрямо него от страна на Т. Александров [ЦДА, ф. 1909К, оп. 2, а.е. 314, л. 2].

Писмото на Д. Точков предизвиква моментална реакция в ръководството на ВМОРО и е причина за свикване на спешно заседание на Централния комитет, проведено на 4 май 1917 г. За щастие оригиналният екземпляр на протокола е запазен и се съхранява в архивната колекция „Национално-освободителни организации на македонските българи след Берлинския договор“, намираща се в ЦДА [Архив Тодор Александров, 2024, 124–125]. Темите и решенията са оформени в три точки. По първата Т. Александров докладва, че д-р Д. Точков „с държането си често е излагал престижа на Организацията“, както пред българи, така и пред чужденци и я е използвал за лични цели. Решението е Централният комитет да продължи своята работа със „законния си състав от трима души“, а д-р Д. Точков да не се допуска в никакъв случай да замине сам за Германия, а да се „придружава непременно“ от Кръстьо Станчев. Второто решение е по предложение на Петър Чаулев и визира провеждане на общо събрание заедно с д-р Д. Точков и Кръстьо Станчев, на което да бъдат разкрити грешките на първия и „се дадат инструкции на двамата по мисията им в Берлин“. Третата точка е посветена на финансовите суми, взети от „бюрото Манесман – Розелиус“ за нуждите на XI пехотна Македонска дивизия. По предложение на Ал. Протогеров е решено при посещението в Германия на немските индустриалци да се представи равностетка за изразходване на средствата и на тях да се предостави да определят „за какви обществени цели да се изразходват“ останалите неусвоени суми. Мотив за това е, че дивизията е снабдена с всичко необходимо и българската държава е поела нейната цялостна издръжка, както всички останали военни съединения [ЦДА, ф. 1932К, оп. 3, а.е. 12, л. 1]. Темата за равностетката на средствата и бъдещата им съдба, както видяхме е поставена от

Т. Александров пред Ал. Протогеров още през март, непосредствено след финансовия отчет на д-р Д. Точков. За Т. Александров въпросът има преди всичко морално измерение, за което пише в двете разгледани писма до Ал. Протогеров. Поради тази причина необходимостта от допитване до индустриалците за изразходването на наличните средства и съответно пътуването до Германия на д-р Д. Точков и Кр. Станчев са плод на инициатива на ръководството на ВМОРО, а не на германско искане или поставени условия.

На 10 май 1917 г. е свикано ново заседание на Централния комитет „по повод писмото на г. д-р Дим. Точков“. В случая обаче има известни неясноти. Тъй като не е посочена датата на писмото, повод за свикване на заседанието, може да се предположи, че става въпрос за второ такова адресирано отново да тримата члена на Централния комитет. Но пък от контекста на съдържанието на запазения протокол няма основание да се смята, че е разглеждано ново писмо на д-р Д. Точков. Затова по-вероятно е заседанието да е посветено на изясняване на нерешени предходния път въпроси. Също така не е съвсем ясно дали това не е предвиденото общо събрание, фиксирано да се проведе в решението от 4 май, защото в протокола не фигурират присъстващите, а единствено е подписан от Ал. Протогеров, Т. Александров и П. Чаулев. Независимо от всички тези разсъждения, в крайна сметка най-важни са самите решения взети на 10 май. Те се отнасят до допълнителни разяснения за мястото на д-р Д. Точков във ВМОРО и мисията в Германия. В първата точка, подточка „а“, отново е преповторено, че Централният комитет продължава работа в „законоизбрания си състав“, като е цитиран в цялост чл. 109 от Правилника на Организацията. Подточка „б“ е посветена на Задграничното представителство: „Задграничното представителство на Организацията и за напред да счита д-р Д. Точков за свой съвещателен член и при нужда да го натоварва със специални мисии. Той запазва касиерската длъжност.“ Втората точка визира предстоящото посещение в Германия, като по този повод изрично е посочено, че Димитър Точков и Кръстьо Станчев заедно трябва да занесат на „нашите приятели – индустриалците, равностойка“ за изразходваните суми във връзка с формирането и комплектуването на XI пехотна Македонска дивизия, а остатъка „да се предостави на тяхно разположение“. Решението завършва с разпореждане двамата представители на Организацията да бъдат снабдени с необходимото за подобни случаи препоръчително писмо [ЦДА, ф. 1932К, оп. 3, а.е. 12, л. 2].

С какво заседанията на 4 и 10 май 1917 г. на Централния комитет на ВМОРО са отличават и какво следва от взетите решения. Отличават се най-малкото, защото свикването на две заседания в рамките на една седмица е нещо твърде необичайно за практиките на Организацията, още повече, че се осъществява в условията на водена война. На първо място

това говори за сериозността, която неговите членове отдават на съдържанието на писмото на Д. Точков, предизвикало тяхната незабавна реакция. Това е така, защото е налице обтягане на отношенията с един от съветниците на Задграничното представителство, очевидно имащ претенцията да бъде включен в състава на Централния комитет, което налага даването на категоричен отговор. Затова въпросът е засегнат и в двете решения, с цел да не остане никакво съмнение за начина на функциониране на най-важния орган на Вътрешната организация и неговия състав. От друга страна, цялостната дейност на д-р Д. Точков вероятно е оценена като положителна, тъй като той нито е изолиран, нито е отстранен, а според решенията на второто заседание на Централния комитет запазва и двете си позиции във ВМОРО – съветник на Задграничното представителство и касиер (ковчезник). Това дава основание да се предположи, че има известно смекчаване на тона спрямо него, в сравнение с първото заседание. Но независимо от това решението да бъде задължително придружен по време на предстоящото посещение в Германия е препотвърдено, което пък говори за съществуващо недоверие. Трябва да се има предвид, че по време на всички дотогавашни мисии в чужбина, свързани с контакти с германски индустриалци и политици или осигуряване на финансови средства д-р Д. Точков е представлявал Организацията сам. Тази практика обаче води до упоменатите опасения на членовете на Централния комитет, че сама по себе си е предпоставка той да се представя за един от нейните водачи, а в контрагентите на Организацията в чужбина да остава грешно впечатление за значимостта на неговата роля. Накрая може да бъде направено и едно по-общо заключение. Решенията от 4 и 10 май 1917 г. са своеобразна кулминация на процеса на съпричастност на д-р Д. Точков към Вътрешната организация. Въз основа на направената равностойка за неговата цялостна дейност, лични стремежи и амбиции, членовете на Централния комитет са принудени да дадат категоричен отговор, който не търпи двусмисленост. Така той се явява развръзка на натрупалото се напрежение, следвайки една напълно логична закономерност, присъща на всяка революционна организация, но очевидно трудно схващана от хора като д-р Д. Точков.

Очевидно именно предвид липсата на предходен революционен опит, при д-р Д. Точков срещаме определени претенции и комуникационни практики, които не съответстват на положението му в Организацията, и които като че ли са плод на натрупаното с времето самочувствие. Неговото разбиране за мястото и позицията, които заема, а оттам и поведението, което следва, не съвпадат с разбиранията на останалите фактори в Организацията. В крайна сметка д-р Д. Точков, както и всеки друг човек,

е подвластен на своите характерологични особености, страсти и настроения. Поради тази причина след взетите решения на ЦК в него остава една неудовлетвореност, която няма да успее да преодолее и допълнително ще задълбочи различията. Подложен е и на допълнителни критики във връзка с цитираното посещение в Германия през май 1917 г. и некоректното му държане с другия представител на ВМОРО Кр. Станчев. Все пак д-р Д. Точков остава ковчезник на ВМОРО до края на 1917 г. и съветник на Задграничното представителство до началото на 1918 г. Тогава настъпва и окончателният разрыв с членовете на Централния комитет Т. Александров и Ал. Протогеров, за да се стигне и до неговото окончателно оттегляне от делата на Вътрешната организация.

ЛИТЕРАТУРА

Архивни източници / Archival sources

ЦДА – Централен държавен архив, фонд 1909К, 1932К. [Tsentrallen darzhaven arhiv, fond 1909K, 1932K.]

ДВИА – Държавен военноисторически архив, фонд 40. [Darzhaven voennoistoricheski arhiv, fond 40.]

НБКМ – БИА – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Български исторически архив, фонд 189. [Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“ – Balgarski istoricheski arhiv, fond 189.]

Публикации / Publications

Архив Тодор Александров, 2024 – Архив Тодор Александров. Том I. 1898 – 1919 г. Книга 2. Съст. Цочо В. Билярски. София: Захарий Стоянов, 2024. [Arhiv Todor Aleksandrov. Tom I 1898 – 1919 g. Kniga 2. Sast. Tsocho V. Bilyarski. Sofia: Zahariy Stoyanov, 2024.]

Вътрешната македоно-одринска, 2007 – Вътрешната македоно-одринска революционна организация (1893 – 1919 г.) Документи на централните ръководни органи (устави, правилници, мемоари, декларации, окръжни, протоколи, наредби, резолюции, писма). Том I. Част 2. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2007. [Vatreshnata makedono-odrinska revolyutsionna organizatsia (1893 – 1919 g.) Dokumenti na tsentralnite rakovodni organi (ustavi, pravilnitsi, memoari, deklaratsii, okrazhni, protokoli, naredbi, rezolyutsii, pisma). Tom I. Chast 2. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2007.]

Съкращения

ВМОРО – Вътрешна македоно-одринска революционна организация

ЗП – Задгранично представителство

ЦК – Централния комитет

ЩДА – Щаб на Действащата армия